

**Е.М. БОВКУН**

*Едуард Михайлович Бовкун, аспірант Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України*

## **НАБУТТЯ, РЕАЛІЗАЦІЯ І ПРИПИНЕННЯ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНОЇ ОСОБИ В УКРАЇНІ**

Для правової держави важливого значення набуває проблема конституційного закріплення основ взаємовідносин особи і держави, пріоритету громадянського суспільства, визначення прав людини та їх гарантованості. При цьому систему основоположних прав, свобод та обов'язків особи, які потребують правового регулювання і відповідного захисту з боку держави, іменують правовим статусом особи.

Наразі, права людини є одним із найбільш пріоритетних об'єктів міжнародно-правового регулювання, що трансформувались з морально-політичного явища у найважливішу частину всього міжнародно-правового процесу<sup>1</sup>. У ХХІ ст. проблема вимушеного переміщення людей є одним із найгостріших питань. Позаяк саме внутрішньо переміщені особи є найбільш уразливими, оскільки досить часто порушуються їх права. На міжнародному рівні створена досить ґрунтовна система захисту внутрішньо переміщених осіб, яка базується на концепціях прав людини.

Виклики, з якими зустрілась Україна в 2014 р., поставили на порядок денний низку актуальних питань, які потребують негайного вирішення. У зв'язку з анексією Автономної Республіки Крим та військовими діями на Сході нашої держави питання набуття, реалізації і припинення правового статусу особами, які вимушені залишити місця їх проживання внаслідок військової агресії Російської Федерації, набуло актуальності. Вказане питання має велике теоретичне і практичне значення, оскільки в 2014 р. в Україні була створена вузькопрофільна законодавча база, яка регулює окремі аспекти набуття, реалізації та припинення статусу внутрішньо переміщеної особи. При цьому дана законодавча база не позбавлена недоліків.

**Метою** статті є дослідження особливостей набуття, реалізації і припинення правового статусу внутрішньо переміщеної особи в Україні та виокремлення основних проблемних аспектів, які виникають при набутті, реалізації і припиненні такого правового статусу.

Характеризуючи стан наукового опрацювання питання набуття, реалізації і припинення правового статусу внутрішньо переміщеної особи в Україні, слід зауважити, що воно є малодослідженим. Однак все ж таки деякі науковці робили спроби дослідити вказане питання, але ці дослідження не містять теоретичних узагальнень. При цьому серед науковців, які намагаються дослідити окремі аспекти набуття, реалізації і припинення правового статусу внутрішньо переміщеної особи в Україні, ведуться дискусії щодо доцільності використання поняття «правовий статус» при вивченні даного питання. Водночас деякі з них пропонують при дослідженні питання набуття, реалізації і припинення правового статусу внутрішньо переміщеної особи використовувати термін «правове положення». Це зумовлено тим, що набуття правового статусу відбувається через комплекс певних юридично значущих дій, а натомість внутрішньо переміщена особа вже є такою внаслідок свого вимушеного переселення з місця постійного проживання, незалежно від її занесення до відповідних реєстрів чи видачі їй відповідних документів.

Основоположними правовими актами в системі національного законодавства України, які визначають правовий статус внутрішньо переміщених осіб, є Конституція України, прийнята 28 червня 1996 р.<sup>2</sup> та Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» від 20 жовтня 2014 р. № 1706-VII<sup>3</sup>.

Стаття 21 Конституції України визначає, що усі люди є вільними і рівними у своїй гідності та правах; права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними. Положення II розділу Конституції України визначають правовий статус людини і громадянина, зокрема, встановлюючи перелік основних прав, свобод і обов'язків<sup>4</sup>. При цьому Основний Закон України містить оптимальний перелік прав, свобод і обов'язків людини і громадянина, які є життєво важливими та соціально значущими, як для окремої людини, так і в цілому для суспільства та держави. Для людини і громадянина вони є соціально значущими, оскільки забезпечують умови гідного і вільного існування, є передумовами природного права на участь у вирішенні питань устрою та управління суспільством, членом якого вона є, створюють економічні й соціальні умови, необхідні їй для задоволення життєвих матеріальних і духовних потреб.

Для суспільства та держави значимість конституційного закріплення прав, свобод та обов'язків виражається в тому, що саме їхня реалізація необхідна для втілення в життя сутнісних властивостей держави як демократичної та правової.

Водночас ст. 22 Конституції України передбачено, що права і свободи людини і громадянина, закріплені Конституцією, не є вичерпними; при прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод<sup>5</sup>.

Як вже зазначалось, у 2014 р. була створена вузькопрофільна законодавча база, яка регулює окремі аспекти набуття, реалізації та припинення статусу внутрішньо переміщених осіб, зокрема, 20 жовтня 2014 р. було прийнято Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» № 1706-VII, який закріплює перелік прав, свобод та обов'язків внутрішньо переміщеної особи, у тому числі встановлює гарантії дотримання їх прав, свобод та законних інтересів.

Відповідно до ст. 1 вказаного закону внутрішньо переміщеною особою є громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання в Україні, яку змусили залишити або покинути своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру<sup>6</sup>.

Не зважаючи на те, що відповідне визначення в українському законодавстві з'явилося не так давно у зв'язку з необхідністю забезпечення прав громадян, які постраждали внаслідок російської агресії, варто зазначити, що державна підтримка осіб, які вимушено покинули звичні для себе місця проживання – не нове явище для України<sup>7</sup>.

Набуття статусу внутрішньо переміщеної особи відбувається з моменту взяття такої особи на облік та отримання нею відповідної довідки, зокрема, довідки про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи (ст. 4 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб»)<sup>8</sup>.

Вказана довідка є підтвердженням факту внутрішнього переміщення особи з місця її проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру.

Чинним законодавством України передбачена чітка процедура отримання такої довідки. Крім того, передумовою її отримання є внесення особи до Єдиної інформаційної бази даних про внутрішньо переміщених осіб (ст. 4<sup>1</sup> Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб»)<sup>9</sup>.

Однак заявнику може бути відмовлено у видачі довідки про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи, у разі відсутності обставин, що спричинили внутрішнє переміщення; у випадку якщо у державних органів наявні відомості про подання завідомо неправдивих відомостей для отримання довідки; заявник втратив документи, що посвідчують його особу, до їх відновлення; якщо у заявника немає відмітки про реєстрацію місця проживання на території адміністративно-територіальної одиниці, з якої здійснюється внутрішнє переміщення, та відсутні докази, що підтверджують факт проживання на території адміністративно-територіальної одиниці, з якої здійснюється внутрішнє переміщення, визначені частиною сьомою цієї статті; якщо докази, надані заявником для підтвердження факту проживання на території адміністративно-територіальної одиниці, з якої здійснюється внутрішнє переміщення у зв'язку з обставинами (збройний конфлікт, тимчасова окупація, повсюдні прояви насильства, порушень прав людини та надзвичайні ситуації природного чи техногенного характеру), не доводять факту проживання заявника на території зазначеної адміністративно-територіальної одиниці (ч. 10 ст. 4 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» від 20 жовтня 2014 р. № 1706-VII)<sup>10</sup>.

При цьому правовий статус внутрішньо переміщеної особи має особливості, оскільки набуваючи його внутрішньо переміщена особа наділяється додатковим колом прав та обов'язків. Зокрема, окрім основних прав, закріплених в Конституції України. До кола прав внутрішньо переміщеної особи слід віднести: право на єдність родини; право на сприяння органами державної виконавчої влади, органами місцевого самоврядування та суб'єктами приватного права у пошуку та возз'єднанні членів сімей, які втратили зв'язок внаслідок внутрішнього переміщення; право на інформацію про долю та місцезнаходження зниклих членів сім'ї та близьких родичів; право на безпечні умови життя і здоров'я; право на достовірну інформацію про наявність загрози для життя та здоров'я на території її покинутого місця проживання, а також місця її тимчасового поселення, стану інфраструктури, довкілля, забезпечення її прав і свобод; право на створення належних умов для її постійного чи тимчасового проживання; право на оплату вартості комунальних послуг, електричної та теплової енергії, природного газу в місцях компактного поселення внутрішньо переміщених осіб (містечках із збірних модулів, гуртожитках, оздоровчих таборах, будинках відпочинку, санаторіях, пансіонатах, готелях тощо) за відповідними тарифами, встановленими на такі послуги та товари для населення; право на забезпечення органами державної виконавчої влади, органами місцевого самоврядування та суб'єктами приватного права можливості безоплатного тимчасового проживання (за умови оплати особою вартості комунальних послуг) протягом шести місяців з моменту взяття на облік внутрішньо переміщеної особи; для багатодітних сімей, осіб з інвалідністю, осіб похилого віку цей термін може бути продовжено; право на сприяння у переміщенні її рухомого майна; право на сприяння у поверненні на попереднє місце проживання; право на забезпечення лікарськими засобами у випадках та порядку, визначених законодавством; право на надання необхідної медичної допомоги в державних та комунальних закладах охорони здоров'я; право на влаштування дітей у дошкільні та загальноосвітні навчальні заклади; право на отримання соціальних та адміністративних послуг за місцем перебування; право на проведення державної реєстрації актів цивільного стану, внесення змін до актів записів цивільного стану, їх поновлення та анулювання за місцем перебування; право на безплатний проїзд для добровільного повернення до свого покинутого постійного місця проживання у всіх видах громадського транспорту у разі зникнення обставин, що спричинили таке переміщення; право на отримання гуманітарної та благодійної допомоги; інші права, визначені Конституцією та законами України

(ч. 1 ст. 9 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» від 20 жовтня 2014 р. № 1706-VII)<sup>11</sup>.

До переліку обов'язків внутрішньо переміщеної особи належить обов'язок: дотримуватися Конституції та законів України, інших актів законодавства; повідомляти про зміну місця проживання структурний підрозділ з питань соціального захисту населення районних, районних у місті Києві державних адміністрацій, виконавчих органів міських, районних у містах (у разі утворення) рад за новим місцем проживання протягом 10 днів з дня прибуття до нового місця проживання; відшкодувати фактичні витрати, понесені за рахунок державного та місцевих бюджетів у результаті реалізації прав у разі виявлення подання внутрішньо переміщеною особою завідомо неправдивих відомостей для отримання довідки про взяття на облік. При цьому внутрішньо переміщена особа зобов'язана виконувати інші обов'язки, визначені Конституцією та законами України (ч. 2 ст. 9 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» від 20 жовтня 2014 р. № 1706-VII)<sup>12</sup>.

Водночас законодавцем визначено, що Україна вживає всіх можливих заходів, передбачених Конституцією та законами України, міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, щодо запобігання виникненню передумов вимушеного внутрішнього переміщення осіб, захисту та дотримання прав і свобод внутрішньо переміщених осіб, створення умов для добровільного повернення таких осіб до покинутого місця проживання або інтеграції за новим місцем проживання в Україні (ст. 2 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб»)<sup>13</sup>.

Держава забезпечує права внутрішньо переміщених осіб на отримання документів, що посвідчують особу та підтверджують громадянство України, або документів, що посвідчують особу та підтверджують її спеціальний статус (ст. 6), реалізацію прав зареєстрованих внутрішньо переміщених осіб на зайнятість, пенсійне забезпечення, загальнообов'язкове державне соціальне страхування, соціальні послуги, освіту (ст. 7), виборчі права внутрішньо переміщених осіб (ст. 8), реалізацію прав зареєстрованих внутрішньо переміщених осіб на отримання комунальних послуг (ст. 9)<sup>14</sup>.

Хоч і законодавчо визначено досить широке коло гарантій забезпечення прав внутрішньо переміщених осіб, однак на практиці залишаються проблемними питання щодо реалізації базових прав внутрішньо переміщених осіб через неприйняття відповідних законів та підзаконних нормативно-правових актів, обмеження прав внутрішньо переміщених осіб через застосування працівниками органів влади, окрім нормативно-правових актів, усних чи письмових розпоряджень керівників міністерств та відомств, ціла низка проблем при оформленні, нарахуванні, отриманні та продовженні щомісячної адресної допомоги особам, які переміщуються з тимчасово окупованої території України, районів проведення бойових дій та населених пунктів, що розташовані на лінії зіткнення, для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг та інші.

При цьому положеннями Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» від 20 жовтня 2014 р. № 1706-VII передбачені чіткі підстави для припинення правового статусу внутрішньо переміщеної особи шляхом скасування дії довідки про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи та внесення відомостей про це в Єдину інформаційну базу даних про внутрішньо переміщених осіб. Зокрема, положення ст. 12 вищевказаного закону встановлюють, що підставою для скасування дії довідки про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи та внесення відомостей про це в Єдину інформаційну базу даних про внутрішньо переміщених осіб є обставини, за яких внутрішньо переміщена особа: подала заяву про відмову від довідки; скоїла злочин (дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади; посягання на територіальну цілісність і недоторканність України; терористичний акт; втягнення у вчинення терористичного акту; публічні заклики до вчинення терористичного акту; створення терористичної групи чи терористичної організації; сприяння вчиненню терористичного акту; фінансування тероризму; здійснення геноциду, злочину проти людяності або військового злочину); повернулася до покинутого місця постійного проживання; виїхала на постійне місце проживання за кордон; подала завідомо недостовірні відомості<sup>15</sup>.

Таким чином, можна зробити висновок, що внутрішньо переміщені особи володіють спеціальним правовим статусом відповідно до норм вітчизняного законодавства. Цей спеціальний статус реалізується у виділенні законодавцем відповідної соціальної групи за чіткими критеріями, наділенні їх комплексом прав та обов'язків, що відрізняються від загального статусу, а також створенні механізму отримання такого статусу через відповідну процедуру реєстрації. Наявне в Україні законодавство, що регулює питання набуття, реалізацію і припинення правового статусу внутрішньо переміщеної особи, є недосконалим та потребує поліпшення.

<sup>11</sup> Мицик В.В. Права людини у міжнародному праві. Міжнародно-правові механізми захисту: підручник / В.В. Мицик ; Київ: нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Ін. міжнар. відносин. – К. : Видав. дім «Промені», 2010. – С. 62.

<sup>12</sup> Конституція України. Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

<sup>13</sup> Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20 жовтня 2014 р. № 1706-VII : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18>

<sup>14</sup> Конституція України. Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

<sup>5</sup> Там само.

<sup>6</sup> Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20 жовтня 2014 р. № 1706-VII : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18>

<sup>7</sup> Права внутрішньо переміщених осіб : навч. посіб. / С.Б. Булеца, В.Б. Дацюк, Т.О. Карабін та ін.; за ред.: О.Я. Рогача, М.В. Савчина; Держ. вищ. навч. закл. «Ужгород. нац. ун-т», Юрид. ф-т, Н.-д. ін-т порівняльного публіч. права та міжнар. права. – Ужгород: РІК-У, 2017. – С. 9.

<sup>8</sup> Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20.10.2014 № 1706-VII : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18>

<sup>9</sup> Там само.

<sup>10</sup> Там само.

<sup>11</sup> Там само.

<sup>12</sup> Там само.

<sup>13</sup> Там само.

<sup>14</sup> Там само.

<sup>15</sup> Там само.

#### Резюме

##### **Бовкун Е.М. Набуття, реалізація і припинення правового статусу внутрішньо переміщеної особи в Україні.**

Дослідження присвячено з'ясуванню особливостей набуття, реалізації і припинення правового статусу внутрішньо переміщеної особи в Україні. Вивчено та проаналізовано національне законодавство України щодо набуття, реалізації і припинення правового статусу внутрішньо переміщеної особи. Виділено основні проблемні аспекти, які виникають у людини та громадянина при набутті, реалізації і припиненні правового статусу внутрішньо переміщеної особи в Україні.

**Ключові слова:** правовий статус, набуття, реалізація, припинення, внутрішньо переміщена особа.

#### Резюме

##### **Бовкун Э.М. Приобретение, реализация и прекращение правового статуса внутренне перемещенного лица в Украине.**

Исследование посвящено выяснению особенностей приобретения, реализации и прекращения правового статуса внутренне перемещенного лица в Украине. Изучено и проанализировано национальное законодательство Украины касательно приобретения, реализации и прекращения правового статуса внутренне перемещенного лица. Выделены основные проблемные аспекты, возникающие у человека и гражданина при приобретении, реализации и прекращении правового статуса внутренне перемещенного лица в Украине.

**Ключевые слова:** правовой статус, приобретение, реализация, прекращение, внутренне перемещенное лицо.

#### Summary

##### **Bovkun E. Acquisition, realization and termination of the legal status of the internal displaced person in Ukraine.**

The research is devoted to clarifying the characteristics of the acquisition, realization and termination of the legal status of internally displaced person in Ukraine. The national legislation of Ukraine regarding the acquisition, realization and termination of the legal status of an internally displaced person has been studied and analyzed. The main problematic aspects that arise in acquiring, realization and terminating the legal status of an internally displaced person in Ukraine are highlighted.

**Key words:** legal status, acquisition, realization, termination, internally displaced person.

УДК 340.1

#### **Б.Е. НАСТАВНИЙ**

*Богдан Едуардович Наставний, аспірант Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

### **ПОМИЛКА ЯК ЮРИДИЧНЕ ПОНЯТТЯ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ**

Визначальним чинником високої ефективності правового регулювання суспільних відносин є ефективне використання законодавчої техніки. Особливо актуальним постає питання техніко-юридичної досконалості законів, забезпечення їх системності в умовах постійного зростання їх кількості, розширення сфери правового регулювання суспільних відносин. На жаль, значна кількість діючих законів не є досконалими і створюються з порушенням вимог законодавчої техніки та містять численні техніко-юридичні помилки. У зв'язку з цим необхідним є аналіз сучасних наукових розробок у сфері законодавчої техніки на предмет дослідження поняття «помилка у використанні законодавчої техніки», існуючих основних підходів щодо тлумачення цього поняття, відокремлення його від суміжних понять та виокремлення основних ознак і різ-